

NHÀ VĂN VÀ AI

HOÀNG THỤY ANH

Hội Văn học nghệ thuật tỉnh Quảng Trị

Khi nhà văn tự đặt câu hỏi “vì sao phải viết?”, “viết để làm gì?”, “viết như thế nào?”,... tức là nhà văn đã ý thức sâu sắc về giá trị và tính cấp thiết của hành động viết. Viết là nhu cầu nội tại để bày biện quan điểm, góc nhìn của bản thân về con người, cuộc sống. Nếu không viết, nhà văn sẽ có cảm giác như đánh mất một cái gì đó mà cuộc sống dẫu đủ đầy, dư dả vẫn không bao giờ bù đắp được. Vì thế, viết trước hết để được là chính mình. Viết để thỏa mãn nhu cầu của bản thân. Viết là nơi nhà văn hiện hữu một cách tự do nhất, có quyền làm chủ không gian tâm hồn, mở rộng và thênh thang nó theo cách mình muốn. Thế nhưng, khi AI (Artificial Intelligence) đang âm thầm xâm nhập và tác động đến mọi ngóc ngách, hang cùng ngõ tẽ của đời sống thì sự viết của nhà văn cũng không tránh khỏi những ảnh hưởng, thách thức và hệ lụy. Vậy, nhà văn sẽ viết như thế nào trước sự lấn lướt ngày càng mạnh của AI? Và bản lĩnh của nhà văn sẽ được thể hiện ra sao trong kỷ nguyên đầy biến động này?

AI là hàng thật hay hàng fake?

Hiện nay, số lượng mô hình AI là rất lớn. Trên toàn thế giới có hàng triệu mô hình AI, đủ loại từ nhỏ tới lớn, từ đơn giản đến phức tạp. AI đang được xây dựng và phát triển bởi các công ty công nghệ hàng đầu như Google, OpenAI, Meta, cũng như các startup phát triển nhanh như Anthropic hay xAI.

Trong quá trình phát triển, AI thường được chia thành ba cấp độ: ANI (Artificial Narrow Intelligence - trí tuệ nhân tạo hẹp), AGI (Artificial General Intelligence - trí tuệ nhân tạo tổng quát) và ASI (Artificial Super Intelligence - siêu trí tuệ nhân tạo). Mỗi cấp độ phản ánh một mức tiến hóa khác nhau về khả năng và ứng dụng của AI. ANI là loại AI được

thiết kế để thực hiện một nhiệm vụ cụ thể với hiệu quả cao. Trên thực tế loại AI này đã đạt được những thành tựu đáng kể trong nhiều lĩnh vực. Ví dụ điển hình là Siri, Google Translate, ChatGPT, hay các hệ thống xe tự lái hiện nay. AGI là cấp độ mà AI có thể suy nghĩ linh hoạt, thích nghi với nhiều tình huống và giải quyết vấn đề tương đương như con người. Song, đến nay chưa có hệ thống AI nào đạt đến trình độ này. AGI vẫn đang trong quá trình nghiên cứu. ASI là giai đoạn mà AI chẳng những ngang bằng mà còn vượt qua con người ở mọi khía cạnh từ tư duy logic đến sáng tạo nghệ thuật, cảm xúc và đạo đức. Dù vậy, ASI hiện vẫn tồn tại dưới dạng giả thuyết thuộc thi tương lai.

Nhiều người băn khoăn liệu AI có thể độc quyền, lấn lướt sáng tạo của nhà văn không? Bởi lẽ, ngay trong phiên bản hiện tại, AI có thể là công cụ hỗ trợ cho nhà văn trong quá trình viết và phát triển tác phẩm. Nhà văn chỉ cần đưa cho AI một ý tưởng nào đó, lập tức AI trừu tượng xuất bản đề cương nhanh như tia chớp, trong vài giây, có lớp lang, có hệ thống rõ ràng. Không dừng lại ở đó, AI còn giúp nhà văn phát triển ý tưởng, xây dựng cốt truyện, xây dựng tuyến nhân vật,... Thậm chí, AI đưa ra rất nhiều gợi ý thú vị để nhà văn triển khai linh hoạt và lựa chọn các chi tiết. Các chức năng kiểm tra lỗi chính tả, ngữ pháp, chỉnh sửa câu văn của AI cũng góp phần giảm tải đáng kể về mặt thời gian, nhà văn có điều kiện chuyên tâm vào khai thác nội dung. Nhất là, với khả năng tạo hình ảnh, âm thanh sinh động và phân tích xu hướng cũng như thị hiếu độc giả, AI có thể hỗ trợ nhà văn chuyển tải nội dung từ chữ nghĩa sang hình ảnh, âm thanh, giúp bài viết thêm phong phú và tiếp cận được đông đảo bạn đọc hơn.

Từ việc gợi ý ý tưởng, phát triển cốt truyện đến việc hỗ trợ ngôn ngữ và cách viết, AI dường

như đã trở thành trợ thủ khá thú vị trong quá trình sáng tác của nhà văn. Dựa trên hàng tỷ mẫu văn bản, dữ liệu và thông tin có sẵn, AI phân tích, xử lý, phục dựng, chế tác lại để tạo ra chuỗi dữ liệu mới, đa dạng về hình thức lẫn nội dung. Song, cần hiểu rằng, những gì AI có được hay tạo ra thực chất đều bắt nguồn từ chính kho tàng tri thức khổng lồ mà nhân loại đã thiết dựng qua hàng thế kỷ. AI bất chước, nhân bản trí tuệ con người chứ AI không có cảm xúc, không trải qua những dư chấn tâm lý, trải nghiệm cá nhân như con người. Trong khi, đối với sáng tác, cảm xúc là một trong những yếu tố then chốt làm nên sức hấp dẫn của tác phẩm.

Những gì tưởng như là cảm xúc của AI thực chất chỉ là sự mô phỏng còn non nớt. AI như một đứa trẻ đang chập chững những bước đầu tiên, chưa thể chạm tới chiều sâu cảm xúc tế vi như của một nhà văn đích thực. Kỳ vọng AI có thể tạo cái riêng cho mỗi nhà văn là điều bất khả thi. Khi người viết hoàn toàn lệ thuộc vào AI, xem nó như một điểm tựa thì nội dung tạo ra rất dễ máy móc, na ná với những sản phẩm khác, vì tất cả đều được xây dựng trên cùng nền dữ liệu gốc. AI chỉ có thể là công cụ hỗ trợ, còn cá tính sáng tạo vẫn mãi là trọng trách thuộc về người viết. Người viết phải ý thức cao về sứ mệnh viết, nghề viết. Nói tếu táo một chút, AI là hàng fake, hàng giả, còn tác phẩm của nhà văn chân chính mới là hàng thật, hàng chất lượng.

Trách nhiệm của nhà văn

Gần đây, nhiều nhà văn, nhà thơ, nhà phê bình Việt Nam đã có những cuộc trò chuyện về AI trên các diễn đàn. Nhà thơ Trần Đăng Khoa nhận xét, AI viết văn xuôi thì được, nhưng với thơ thì vẫn còn rất dở. Nhà thơ Nguyễn Việt Chiến sau thử nghiệm AI làm thơ, nhận thấy thơ của AI thiếu cảm xúc tinh tế, hình ảnh chưa ấn tượng, không có tính sáng tạo. Dịch giả Trần Hậu cho rằng bản dịch thơ của AI không tòi. Ông đã thử dùng nó để dịch một số văn bản, sau đó hiệu đính, cho ra kết quả khả quan. Nhà văn Y Ban cảnh báo AI là mối nguy cho những ai lười biếng, dễ đánh mất bản sắc cá

nhân khi quá phụ thuộc. PGS.TS Phùng Gia Thế đánh giá ChatGPT rất thông minh nhưng còn hạn chế với dữ liệu tiếng Việt và anh khẳng định văn học nghệ thuật vẫn là câu chuyện của tâm hồn con người. Nhà văn Văn Thành Lê cho rằng, người viết văn đích thực luôn hướng đến thứ văn chương đúng nghĩa, ở đó chỉ chấp nhận những rung cảm độc nhất, không công nghệ nào lập trình hay xào nấu ra được. Nhà thơ Hồ Huy Sơn đưa ra lời cảnh báo về khả năng “mắc bẫy” của AI, nếu không tỉnh táo, không cẩn thận và nghiêm túc, rất có thể một ngày nào đó bạn sẽ bị phát hiện về hành vi đạo văn.

Từ những ý kiến này, có thể thấy nếu khai thác AI hợp lý, AI sẽ là công cụ giúp nhà văn khai mở ý tưởng, dựng văn bản sơ khai hoặc hỗ trợ dịch thuật, tra cứu tư liệu nhanh chóng. Tuy nhiên, AI chỉ có thể là công cụ hỗ trợ, chứ không thay thế được trái tim, tâm thế sáng tạo của con người. Lấy ví dụ, nói về nỗi cô đơn, hẳn rằng mỗi nghệ sĩ có một cách truyền tải riêng. Marguerite Duras đã từng khẳng định: *“Nỗi cô đơn của người viết là nỗi cô đơn mà không có nó sẽ không có tác phẩm...”*. Bản thân bà đã nhiều lần trói buộc, giam cầm trong ngôi nhà, ngắt mọi kết nối với bên ngoài và kể cả ngắt tiếng nói của mình để được viết. Những kiềm tỏa, áp đặt của bà trở nên có ý nghĩa: đổi sự mất tự do bên ngoài để có được sự tự do bên trong tâm hồn. Ấy là lúc người nghệ sĩ nhận thức, thấu suốt về giá trị của nỗi cô đơn. Tâm trạng cô đơn giúp người nghệ sĩ dọn dẹp lòng, thanh tịnh nhất, “tỉnh táo” nhất, dành mọi tâm huyết cho đứa con mà họ đang thai nghén. Nhiều nhà văn thiên tài như Honoré de Balzac, George Sand, Ernest Hemingway, Haruki Murakami,... cũng chọn không gian cô đơn, tĩnh lặng để sáng tạo. Với họ, cô đơn tạo trạng thái hân hoan, thích thú, là nguồn dưỡng khí cho trí tưởng tượng thăng hoa. Hành trình cô đơn của nhà văn chính là hành trình thúc đẩy sự viết và sáng tạo. AI không thể sở hữu kiểu cô đơn đó vì nó không có bản thể, không có tâm hồn, không có khổ đau hay niềm vui riêng để chuyển hóa thành ngôn từ. Bởi vậy, dù AI có thông minh đến đâu, dù

các thuật toán có tinh vi đến mức nào, cũng không thể thay thế được cái run rẩy của cảm xúc, rung động đầy vi diệu của trái tim con người trong sáng tạo nghệ thuật.

Theo Tuổi trẻ Online, trong khi một số người hoan nghênh, ủng hộ việc sử dụng AI như một công cụ hỗ trợ sáng tác thì nhiều ban tổ chức các cuộc thi sách tại Nhật Bản lại bày tỏ lo ngại về tác động của công nghệ này đến khả năng sáng tạo của con người. Dù phần lớn đều cho rằng còn lâu AI mới có thể tạo ra những tiểu thuyết chất lượng vượt trội, nhưng cuốn Tokyo-to Dojo-to (Tháp đồng cảm Tokyo) của nữ tác giả 33 tuổi Rie Kudan, có sự hỗ trợ của AI, đã gây chú ý khi đoạt giải Akutagawa dành cho tác giả triển vọng vào tháng 1/2024. Tranh cãi xảy ra khi Kudan tiết lộ trong buổi họp báo nội dung cuốn sách có khoảng 5% sử dụng AI.

Câu hỏi đặt ra ở đây là liệu những tác phẩm có sử dụng AI trong quá trình sáng tác có xứng đáng nhận giải thưởng? Và nếu có, làm thế nào để nhận diện ranh giới giữa sáng tạo của con người và sự can thiệp của máy móc? Thực ra, ranh giới này rất mờ nhạt, khó có thể nhận diện. Thiết nghĩ, về phía ban tổ chức nên có động thái rõ ràng về việc cho phép AI tham gia trong tác phẩm ở mức độ nào và yêu cầu tác giả công khai sử dụng AI bao nhiêu phần trăm. Hoặc có thể tổ chức cuộc thi đồng sáng tạo cùng AI để sân chơi được phong phú hơn, đáp ứng nhu cầu kỹ nguyên công nghệ. Tuy nhiên, chừng đó chưa đủ.

Vấn đề quan trọng hơn là chúng ta nên xác định lại trách nhiệm, vai trò của nhà văn trước sự phát triển như vũ bão của công nghệ. Nhà văn không thể làm ngơ trước sự ra đời và phát triển, thậm chí là áp đảo của AI. Họ cũng không thể ngăn chặn làn sóng sinh trưởng ấy. Nhất thiết, nhà văn phải chấp nhận AI, đồng hành với nó. Song, đồng hành không có nghĩa là lụy vào nó, lệ thuộc nó. Cần hiểu, nó chỉ là công cụ.

Đối mặt với sự trỗi dậy của AI, nhiều nhà văn thức thời đã biết tận dụng công nghệ (trong

chừng mực), lựa chọn và hiệu chỉnh để hỗ trợ cho công việc viết lách của mình. Tuy nhiên, cam đoan rằng có không ít người rơi vào tình trạng lệ thuộc quá mức, trở thành công cụ của AI, khả năng sáng tạo dần bị bào mòn. Nghĩa là, việc sử dụng công nghệ có thể giúp nhà văn tăng tốc độ viết nhưng cũng tiềm ẩn nguy cơ dẫn đến sự ỷ lại, dựa dẫm, “lười” đọc, viết, lâu dần đánh mất tư duy sáng tạo và nét riêng biệt.

Dẫu vậy, trong thời đại công nghệ số, nhà văn nào không biết tận dụng công nghệ sẽ bị tụt hậu. Vấn đề không phải là có dùng AI hay không mà là ở cách sử dụng như thế nào để vẫn giữ được giá trị văn chương, giữ dấu ấn cá nhân trong mỗi tác phẩm.

Ba yếu tố cốt lõi đọc, viết, đi luôn là nền tảng nuôi dưỡng cảm hứng và chiều sâu sáng tạo cho nhà văn. Nên, nhà văn đừng bao giờ phó thác sự viết hoàn toàn cho AI. Sáng tạo đích thực không thuộc về sự dễ dãi hay rập khuôn. Nó là kết quả của quá trình tự thân nếm trải, suy ngẫm và lắng nghe những chuyển động/đôi của nội tâm. Thứ nữa, cảm xúc, nỗi niềm vốn dĩ là những rung động chân thực chảy trong huyết quản con người, điều này AI không bao giờ có được, vì AI là trí tuệ nhân tạo. AI có thể cộp nhặt, nhái lại, song AI không thể chạm đến tần số đầy sâu kín và đầy sóng gió của trái tim con người. Vì thế, trong thế giới công nghệ đầy biến động hôm nay, vai trò của nhà văn càng trở nên đặc biệt. Họ là người nhen nhóm, nuôi dưỡng, gìn giữ giá trị văn chương. Đi cùng AI, nhà văn cần giữ vững cho mình một giọng nói, một căn cước sáng tạo không lẫn với ai. Khi ấy, tác phẩm mới thực sự có linh hồn và lay động người đọc.

Tương lai, việc AI có thể thay thế nhà văn hay không còn là câu hỏi bỏ ngõ, chưa có đáp án. Tuy nhiên, trong cuộc chạm trán này, những nhà văn có ý thức về lao động sáng tạo, nhạy bén, biết nắm bắt và tận dụng những đổi mới của thời đại sẽ không dễ bị AI lấn át hay vượt qua. Và họ sẽ luôn mang đến cho độc giả những điều bí ẩn của cõi lòng mà AI chưa và sẽ khó mà chạm tới ■